Recenzii

Anton Golopenția
Opere complete. Vol. I, Sociologie,
București, Editura Enciclopedică, 2002.

Seria de *Opere complete* ale cunoscutului sociolog, demograf, statistician Anton Golopenția (1900-1951), membru al Școlii Sociologice de la București, întemeiate de D. Gusti, a început în anul 2001 cu *Vol. II. Statistică, Demografie și Geopolitică* și a continuat în anul 2002 cu *Vol. I. Sociologie*, al treilea volum, în curs de editare, fiind consacrat îndeosebi operelor postume din domeniul literaturii, artei, filozofiei. Publicul cititor dispune acum, pentru prima dată, de întreaga operă sociologică a unei personalități exemplare a culturii românești, reprimată de regimul comunist, operă recuperată din manuscrise, studii și articole împrăștiate prin diferite publicații ale epocii, grație efortului asiduu depus de fiica autorului, Sanda Golopenția.

Volumul masiv de 810 pag. debutează cu un *Prolog* cu caracter biografic(122 pag.), urmat de șase secțiuni ample: *Rostul sociologiei* (90 pag.), *Metode, Realizări, Perspective* (150 pag.), *Realitatea Românească* (173 pag.), *Autodelimitări* (120 pag), *Însemnări și documente* (20 pag.), *Anexă, Adnotări* și *Comentarii la materialele cuprinse în volum* (100 pag.).

După o introducere cuprinzătoare asupra viziunii lui Anton Golopenția (A.G.) privind statutul și limitele sociologiei ca știință, semnat de Ștefan Costea, *Prologul* cuprinde o *Cronologie* de o inestimabilă valoare pentru cunoașterea personalității lui A.G. în contextul social-cultural, național și european, al epocii interbelice și începutul perioadei postbelice, alcătuită de Sanda Golopenția, pe baza arhivei familiei, Arhivelor Statului și a altor surse publicate în volumele *Anton Golopenția. Restituiri* (1995), *Ceasul misiunilor reale* (1999) și *Ultima Carte. Text integral al declarațiilor în anchetă ale lui Anton Golopenția aflate în Arhivele SRI* (2001) etc.

Lectura Cronologiei oferă cititorului detalii relevante privind "ecuația personală" a creației științifice a lui A. G. fără a fi neglijate aspectele instituționale, culturale, de echipă ale sociologiei interbelice, în particular ale Școlii Sociologice de la București. Laboratorul de formare intelectuală și de creație științifică a lui A.G. apare, în această secțiune a volumului, ca instanță publică, implicând colaborarea intelectuală atât cu antecesorii cât și cu membrii semnificativi ai comunității științifice interne și internaționale din epocă. Câteva exemple sunt lămuritoare.

Stagiul de documentare petrecut în Germania (1933-1936) este utilizat de A.G. pentru adâncirea și asimilarea critică a unor contribuții recente privind constituirea și dezvoltarea sociologiei (M. Weber, H. Freyer, H. Riehl, N. Hartman, Ed. Spranger, L.v. Wiese, E. Heineman, P. L. Lazarsfeld etc.). Tot în Germania, sub influența lui H.Freyer și a unor tineri militanți din organizațiile studențești, A.G. dezvăluie, într-o scrisoare către D. Gusti, un amănunt semnificativ: el s-a simțit obligat să-și însușească și statistica demografică, politică și economică românească, să reflecteze serios la istoria noastră și a țărilor vecine (p. LXVII).

Lecturile și meditațiile sale s-au instituționalizat treptat prin formularea unor norme de evaluare a contribuțiilor Școlii de la București la nivelul unor standarde occidentale. De exemplu, într-o scrisoare adresată Ștefaniei Cristescu (cu care se va căsători mai târziu), A.G. îi împărtășește profesorului Gusti câteva "rețete" pentru reușita conferințelor pe care acesta urma să le susțină în Germania: interesele comunității sociologice germane (H. Freyer și discipolii săi) privesc în principal spre "componenta de studiu pe concret al structurii și modului de existență al faptului social, cultural al monografiei", adică "cunoașterea realității românești prezente și chipul în care este valorificată practic în viața de stat" și abia în subsidiar pentru "grija de sistem și de fundamentare

sistematică" (p. LXIX). "Premisele teoretice şi sistematice ale cercetărilor (subl. ns. M. L.), înfiriparea lor lentă şi conturarea tehnicii de lucru", rezultatul aplicării programului monografiei constituiau cele mai semnificative contribuţii ale Şcolii gustiene, de mare relevanţă pentru evoluţia culturii româneşti (p. LXIX).

Tot din *Cronologie* aflăm că, sub influenţa mediului intelectual german, în 1936 A.G. îşi structurase deja cele două mari priorităţi sociologice: a) lămurirea raportului dintre ştiinţele sociale şi politică, şi b) lămurirea raportului dintre teoria generală şi cercetarea sociologică concretă" (p. LXXIII). El era edificat că teoria nu se justifică prin ea însăşi, ci "numai prin utilitatea pe care o prezintă pentru soluţionarea problemelor actuale ale ţării" (p. LXXI), idei care vor fi aprofundate în teza sa de doctorat şi în proiectul de "dinamizare" a Seminarului de Sociologie de la Universitatea din Bucureşti, în lumina experienţei Institutelor germane (LXIII-LXV).

Prima secţiune, *Rostul sociologiei,* cuprinde publicaţii din perioada 1936–1939 referitoare la obiectul şi finalitatea disciplinei. Printre acestea, întâia versiune românească integrală a tezei de doctorat "Informarea conducerii statului şi sociologia tradiţională", susţinută de A.G. la Universitatea din Leipzig în 1936, sub îndrumarea prof. H. Freyer şi A. Gehlen, precum şi studiul, elaborat tot în Germania, "Rostul actual al sociologiei".

Scopul tezei de doctorat, după cum rezultă din mărturisirea autorului, era acela de a completa răspunsul dat de H. Freyer cu privire la "sarcinile actuale ale sociologiei, având valabilitate doar pentru Germania", cu "un răspuns valabil şi pentru sociologia celorlalte popoare, ţinându-se seama de atitudinea raţională - iniţial apuseană - comună tuturor statelor" şi de continuitatea cu celelalte tendinţe ale sociologiei tradiţionale, în special cu cele formale" (p.16). Pentru H. Freyer sociologia germană a epocii interbelice presupunea lichidarea sociologiei tradiţionale formale, întemeiată pe idealismul obiectiv care autonomiza cultura şi neglija "întâmplarea, destinul neprevăzut şi izbucnirea liberă a voinţei" (p. 12); idealul său sociologic era o disciplină care să legitimeze dominaţia statului german şi "înrădăcinarea lui în popor", paralel cu informarea "continuă a noului regim" despre starea "propriului popor şi a popoarelor care prezintă importanţă pentru existenţa propriului popor" (p. 17). Sociologia constituie, la H. Freyer, o ştiinţă aflată în slujba noului regim autoritar şi totalitar, instaurat în Germania prin "înlăturarea mecanismului parlamentar", al pluripartidismului. Sociologiei îi sunt atribuite, în concepţia lui Freyer, două funcţiuni fundamentale: *integrarea funcţională* a corpului de conducere autoritar printr-o "permanentă înnoire a aprobării poporului"şi "satisfacerea măcar formală a nevoii sale de participare la treburile publice" şi *funcţia de informare* a administraţiei statului cu privire la cele mai importante probleme ale poporului referitoare la "populaţie, economie, structura socială şi concepţiile populaţiei" (p. 29).

Pentru A.G. interpretarea lui Freyer este unilaterală, întrucât limitează disciplina la o interpretare a situaţiei politice prezente, eliminând din câmpul sociologiei teoria pură (tipologiile realităţii sociale, teoriile structurii sociale, sociologia cunoaşterii etc.), şi cercetarea inductiv - empirică (p. 41), adică exact acele mărturii ale sociologiei ca o ştiinţă proprie întregii epoci moderne.

Soluţia pe care o propune A.G. este o sinteză între achiziţiile sociologiei formale, pe de o parte, şi funcţiile integratoare şi informative ale sociologiei, aşa cum au fost statuate de H. Freyer, pe de alta. Sociologia astfel înţeleasă urmează să satisfacă: a) cerinţele sociologiei formale sau pure, adică să "stabilească dezvoltările tipice ale tuturor configuraţiilor (de oameni, state, asociaţii ş.a.) şi desfăşurarea tipică a tuturor influenţelor cauzale" pe baza cunoaşterii maxime a dezvoltării anterioare a faptelor

asupra cărora vrem să fim edificaţi privind viitorul lor". Lui Max Weber, apreciază A.G. îi revin mari merite în clarificarea acestei sarcini în vremea noastră; b) cerinţele unei cercetări empirico-inductive bine conduse, care "desluşeşte efectele faptelor anterioare în cele prezente" (p. 55). În această interpretare propusă de A.G., funcţiile integrative şi informative stabilite de H.Freyer sunt regândite şi remodelate de contextul teoretico-metodologic mai larg, câştigând în indeterminare, şi complexitate. Astfel, diagnozele şi prognozele făcute de sociologi nu sunt, după A. G., niciodată categorice, deoarece ambele sunt formulate cu referire la tipuri structurale şi de succesiune "deduse din întâmplări trecute şi fixate în noţiuni formale pure", pe de o parte, şi datorită diversităţii circumstanţelor, a locului şi timpului evenimentelor (p. 58). Pentru a răspunde adecvat misiunii de legitimare a puterii statale şi de informare a administraţiei, argumenta A.G., sociologia are nevoie de "o rezervă cât mai bogată de cunoştinţe despre structura tipică a dezvoltării sociale, laolaltă cu observarea permanentă a respectivei structuri" (p. 60). Doar "rezerva de teorie pură" şi "mijloacele de observare" (anchete, observare monografică, înregistrare statistică, demografică, etc.) dau o şansă sociologiei de a trece dincolo de "infinitul empiriei" (p. 61) şi de a se constitui ca ştiinţă cu o "configuraţie modernă raţional-activistă"(p.49). Astfel, geniul lui A. G., intuiţia sa susţinută de erudiţie, l-au ajutat să evite capcana unei interpretări instrumentaliste, reducţioniste a sociologiei aflate în slujba unui stat totalitar.

Deşi uneori formulările tind să acrediteze subordonarea disciplinei unui regim politic construit prin părăsirea principiilor liberale, democratice şi accentuarea rolului colectivităţii (p. 92), totuşi viziunea sa sintetică, flexibilă asupra sociologiei, ca teorie şi practică inductiv-empirică, s-a dovedit deosebit de rodnică şi originală. O bună concretizare a acestei perspective a constituit-o inovaţiile de paradigmă monografică şi contribuţiile sale de pionierat în coordonarea cercetărilor Institutului Social Român, Institutului Central de Statistică, Institutului de Conjunctură, Institutelor de Igienă, Agronomie, Zootehnie etc., prezentate în secţiunile următoare ale volumului.

Secţiunea a doua, *Metode, Realizări, Perspective,* conţine informaţii fundamentale referitoare la activităţile de cercetare, didactice şi publicistice ale autorului din perioada 1931-1948, inclusiv două texte apărute pentru prima dată în versiune românească: "Cercetarea satului în România"(1934) şi "Sociologie Românească" (în colab. cu A. Manoil, 1948). Lucrările care alcătuiesc corpul acestei secţiuni sunt: sinteze specializate ale cercetărilor monografice ale Şcolii de la Bucureşti destinate publicului din ţară şi din străinătate; "articole-program" privind monografierea satelor şi plăşilor (vechile zone administrative); articole şi note cuprinzând activitatea de concepţie desfăşurată în cadrul Seminarului de Sociologie din Bucureşti, Asociaţiei pentru Enciclopedia României, I.S.R., Serviciului Social.

Deosebit de relevante pentru capacitatea creatoare a autorului sunt "articolele-program" "Monografia sumară a satului" (1939), "Plăşile model", notele la "60 sate româneşti...", introducerea la ancheta plăşii Dâmbovnic, în care A.G. inovează de fapt paradigma monografiei integrale sau exhaustive, practicată de Şcoala de la Bucureşti în primii zece ani de cercetări. El construieşte un model alternativ, al mono-grafiei sumare şi comparative a satului şi/sau plăşii, centrat pe problemele şi procesele sociale fundamentale ale comunităţilor. Tot lui i se datorează introducerea în cadrul Şcolii a cartografierii şi analizelor statistice pentru elaborarea tipurilor de sate.

Schimbarea de paradigmă a atras după sine şi regândirea funcţiei informative a sociologiei. Este vorba de nevoia de simplificare a programului cercetărilor datorită cerinţelor de informare continuă şi operativă a organelor de stat cu problemele social-economice şi culturale ale satelor în vederea acţiunii reformatoare.

O altă inovație metodologică privește teoria monografiei zonale, concretizată în programul de monografiere a satelor, plășilor și satelor pilot care "vorbesc" în chip intensiv pentru întreaga zonă.

Monografierea sumară a satelor, dar mai ales a plășilor, programul plășilor model sunt integrate, la A.G., într-o concepție foarte avansată pentru acele vremuri a modernizării durabile a societății românești. El avea în vedere o modernizare reflexivă, unde beneficiarii ajung să inducă ei înșiși schimbări în viața lor, utilizând atât resursele proprii cât și un impuls din afara comunității. Iar soluția imaginată de A.G. asuma trecerea de la sate "trăind pe seama lor", la sate integrate economic, social, cultural în națiune (p.173). O formulă de integrare a satelor o oferea plasa model. Iată cum prezintă autorul, foarte sintetic, rostul plășilor model: " E mare lucru un sat cu oamenii puși pe drumul cel bun al încrederii în putința lor de a-și orândui mai bine viața. Pilda lui poate stârni un mănunchi întreg de alte sate" (p. 169).

Textele privind plășile model (pp. 183-209) cuprind un întreg program de modernizare durabilă și reflexivă a acestora, alcătuit din strategii comune de modernizare pentru toate cele 10 plăși luate în studiu, cât și programe de acțiune individualizate pentru fiecare plasă în parte.

Secțiunea a treia, *Realitatea românească,* conține lucrări elaborate în anii 1932 și 1936-1942 (în anii 1932-1933 A.G. a funcționat ca Șef de Cabinet al lui Gusti la Ministerul Instrucției, Cultelor și Artelor, urmând apoi anii petrecuți la studii în Germania). Aici este republicat primul studiu din cultura românească având ca obiect procesul de urbanizare "Aspecte ale desfășurării procesului de orășenizare a satului Cornova" (1932). În acest studiu A.G. a construit un concept al raționalizării moderne, denumit procesul de orășenizare, care implică schimbări cu dublă direcție - dinspre sat spre oraș și dinspre urban spre lumea satului. Studiul ridică o problemă de mare interes științific și pragmatic: relația dintre modernizare și cultura tradițională. Pentru A.G. tradiția deține un rol constitutiv în procesul modernizării: gospodăriile țărănești "doresc schimbări pentru a menține ceea ce au". Cu un deosebit simț al observației, autorul analizează inovațiile urbane spre care s-au deschis sătenii din Cornova și modul ingenios în care au conservat tradiția culturală ca "supraviețuiri" ale trecutului integrate în prezent.

Alte texte republicate în această secțiune a volumului se referă la sintezele lui A.G. pentru Enciclopedia României și studiul introductiv la monografia plășii Dâmbovnic. Tot aici găsim informații inedite și prețioase prin raritatea lor, cu privire la identificarea și profilul românilor din Ucraina, idei care vor fi dezvoltate în ultima parte a acestei secțiuni "Marginalii la cuprinsul numărului de față al Sociologiei Românești"(p. 420-438).

Secțiunea a patra, *Autodelimitări,* cuprinde recenzii, note de lectură, cronici publicate de autor între 1931-1940.

Secțiunea a cincia, *Însemnări și documente,* cuprinde o mare varietate de conferințe, scrisori, documente referitoare la conducerea cercetărilor monografice, la institute de sinteză din țară și din străinătate etc.

În *Anexă* sunt reproduse scrieri traduse de A.G. din lucrările unor autori străini (H. Haufe, H. Klocke, echipe studențești în Germania) și români (M. Vulcănescu).

Volumul se încheie cu secțiunea *Adnotări și Comentarii la materialele cuprinse în volumul de față,* făcute de editoarea volumului, Sanda Golopenția, de o deosebită valoare explicativă și documentară pentru o percepție comprehensivă a contribuțiilor lui A.G. Acest instrument critic de cunoaștere ajută cititorul să evalueze originalitatea demersurilor autorului prin plasarea lor în contextul de idei, social-cultural al epocii.

În volumul prezentat A.G. oferă cititorului de astăzi "lecții" de o inestimabilă valoare, ajutându-l să înțeleagă mai profund lumea în care trăiește și să se descurce mai imaginativ în condițiile de incertitudine și neliniști ale societății prezente. Căci, așa cum avertizase A.G., demnitatea umană , sărăcia, marginalizarea nu se salvează automat prin știință de carte, industrie, urbanizare, capitalism, iar opțiunile moderne devin pline de sens doar printr-o conjugare a efortului de raționalizare a societății cu implicarea comunitară, cu tradițiile culturale.

Maria Larionescu

Note

1. Balaur, Doina. (1999). Societatea civilă: opinii, puncte de vedere, perspective. *Sociologie Românească.* 2, 24
2. Nu au fost cuprinse aici volumele Mihai Pop și Anton Golopenția (sub conducerea) *Dâmbovnicul* - o plasă din sudul județului Argeș (1939) și Anton Golopenția și D.C.Georgescu (sub conducerea) *60 sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938* (1941), din care au fost reeditate fragmente răsfirate prin reviste apărute în epocă.

Ioana Petre, Dan Banciu și Ecaterina Balica
Tineret, Norme, Valori. Repere pentru o sociologie a tineretului, București, Editura Lumina Lex, 2002.

Studiul își propune o analiză bazată pe date empirice, concrete a problematicii schimbărilor ce au avut loc în sistemul atitudinal, normativ și axiologic al tineretului din România în contextul numeroaselor mutații valorice europene.

Pornind de la identificarea principalelor subgrupuri socio-culturale din cadrul vârstei tinere - înregistrând o diversitate de ierarhii a valorilor politice, civice, naționale, morale sau religioase - lucrarea evidențiază atât tendința reflectată de omogenitatea universului valoric și etico-cultural al tinerilor, precum și latura nonconformistă și chiar deviantă din atitudinea și comportamentul tinerilor, aspecte ce delimitează ceea ce autorii numesc prin "subculturi marginale", pe fondul renunțării la o serie întreagă de prejudecăți și stereotipuri care etichetează tineretul ca pe o categorie problematică "ce continuă să nu se integreze social și cultural, predispusă spre hedonism, egoism, aventură, lipsă de responsabilitate socială etc." (p.11)

Ideea călăuzitoare a acestei cărți este că aderarea la un set de valori depinde atât de mecanisme interioare, cât și de condiții socio-istorice și culturale. Cu alte cuvinte, opțiunea pentru o valoare sau alta depinde în mod esențial de modul de viață al tinerilor (complex de factori psiho-sociali, economici, politici și spirituali) precum și de mediul exterior, "operaționalizat" cel mai adesea prin "toleranța tinerilor la diferență": toleranța - primul pas către democrația civică și pluripartidism într-o societate - constituie un indicator important pentru autenticitatea și coerența unui regim democratic.

Prima parte a studiului se axează pe inventarierea problematicii valorilor politico-civice în rândurile tinerilor pornind de la instrumentarea teoretică și practică a rezultatelor unei cercetări comparative, desfășurată între 2000 și 2001 în România și Ungaria în urma derulării unui proiect internațional având tema "Imaginea Europei în viziunea adolescenților". Abordarea condițiilor și avantajelor legate de integrarea europeană, din perspectiva tinerilor români, converge către afirmarea unei dorințe de aderare mai mare a acestora, comparativ cu alți tineri din statele din Est sau Central-Europene, inclusiv față de tinerii unguri. Democrația, libertatea presei, respectarea drepturilor omului și ale minorităților, apărarea proprietății private sunt percepute de tinerii români în termeni de valori socio-democratice dar și ca avantaje economice, politice și sociale de care ar putea beneficia România în cazul integrării în Uniunea Europeană.

Privită ca o condiție de căpătâi a afirmării și confirmării unei societăți democratice, societatea civilă trebuie să își pună amprenta